

tivat, és mot comú amb l'it. *torto*, fr. i oc. *tort*; mentre que el cast. li preferí *entuerto*, antiquat allí després de l'E. Mj., si bé allí també hi ha algun cas medieval de *tuerto* («si'l fizieres a *tuerto*, ir-se-t'a», ms. bíblic 6, trad. «si laesis eum *injuste*, in fugam convertetur», Vulgata, *Eccle.* xxxiii, 32 (33)). Modernament segueix més popular que enloc, en ross. (on *tort*, té entre altres el sentit de 'béns rústics apropiats injustament': p. ex. *El Tor(t) d'en Quelot* a la Bastida del Bulès, afores del poble, 1960).

A Barcelona, el segle passat, no tenia to massa literari, car no manca en escrits ben plebeus: «a renyà l' comte 's prepara / perquè li fan semblants *torts*», «vet aquí, fora enfado: / així al rey no haveu fet *tort*», Pitarrà (per més que l'hi ajudi el color local, en *Il Profeta*, *Gatades* II, 275, 282). I va reprendre els seus drets en l'estil periodístic, d'ençà del Glossari de Xènius, en frases ben encunyades: «El *tort* de la moderna democràcia, no és tant el que en ella no sia representat l'esperit dels marquesos, com el que no hi sia representat l'esperit dels enquadernadors»; i, ai, no injustes.

Torta 'ciri gros', Desclot (*NCl.* II, 87.2); també en Lluall i ross. 1296, i altres del S. xiv *DAG.* i *AlcM*; i: «proveir deurà l'apotecari il·luminaris de cera, *tortes* e *tortices*, et de candeles» a. 1344; «formatges, *tortes*, candeles ---», «*tortes il·luminadores* ---» encara del segle xiv, *CoDoACA* (v, 88, 90, 99); 'girada, torçada': «va donar una *torta* de peu», «mereixeria que li donessen una *torta* de coll» recomana Careta (*Barbr.*, p. 421) com a més vius que *torsió*. Una *torta* 'llobada que fa l'arada' Estaoen de Cardós (1934). *Tortana*, Alta Ribag.: una *tortana* 'una torçada que es fa fer a un bastó' Bof; i aplicant-ho a les moltes recolzades que fa la costa del gran Estany de les Mangades, a l'alta vall de Caldes (1953); i Pont de Suert (*AlcM*). *Tortalla*. *Tortanyar* només en males eds. del Nebrixa (*AlcM*), car el que porta Busa-N. amb aquest sentit és *torcejar* (i és ben dubtós que sigui més que un malentès de la grafia aproximada *torceyar*).

Tortadès, no pas -dés, més que cogn. és el nom d'una grandiosa i antiquíssima masada de les Guilleries (entre St. Hilari i Vilanova de Sau), dalt d'una calm, a la qual s'accedeix des de St. Sadurní d'Osormort per un camí que puja en grans marrades: és al que al·ludeix el NL, **TORTARICIUS*, format amb el sufix adjectival -ARICIUS, el mateix de l'it. *boschereccio*, oc. -aretz, fr. -eret (sobre el qual escriví AntThomas en *Nouv. Essais*), i del qual provenen els cat. *Barcarès*, oc. *Cautarès* (amb grafia bàrbara, fr. *Cauterets*), cast. *cabrerizo* etc; allí amb la mateixa dissim. de -R- que en *Font Tornadissa* (Vidrà, gran font intermitent); o *Pont Cabradis* (sobre el Cardener entre Ladurs i St. Llorenç) pròpiament 'pont per a cabres', cf. *camí de cabres* = rost i dolent. Etc.

Tortària [1805, diccionari Belvitges]. *Tortejar* [Llabernia 1840] ross. 'anar de tort': «un cop hi havia un rei que *tortejava*, / i això talmel l'enfadava / que, de vegades, cap no'l podia acostar / --- / Hom suporta millor del sòrt una desgràcia / quan hom se trapa pas sol a la suportar: / ja que *torteja* el rei, tots vos cal

tortejar / --- / i arreu, tres o quatre d'ells / se posen a marxar com si eren garrells», Saisset (*Catal. d. R.*, 133); «la pedra li rotllà de l'espatlla i davallaren tots dos fins a terra: n'hi ha que diuen que, desença, en *torteja*», AntCayrol (*Cont. Cerd.*, 36), glossat «anar tort».

Tortella 'el mocador que, enrotllat entorn del cap, duen els pagesos vells de la Ribera d'Ebre' (Miravet, 1923), i és tant o més usual a Llitera, Matarranya i Morella, i entre els baturros d'Aragó (a l'Ebre, on abans també havien dut barretina musca, en els anys 20 començava de perdre's): «Si no parlava ben bé com la gent del país, vestia el jac, els valons i les calcilles, i duia al cap lligada de la *tortella*, com els fills de la Ribera», Coromines (*Silèni*, xvii, p. 218). Notem que *tortell* i altres noms de pastissos no eren derivats de *tort* ni de *tortella* sinó de l'antic *TORTA* (pastís), d'etimologia ben a part.

Torter a la Vall de Barrovés (*turté* Senet), però *tortèra* o *turt-* a Sopeira, Flamicell, Alt Pallars (Sort, Cardós i V. Ferrera) i la Maçana d'And. 'vertell del fus', 'rotllana del fus de tòrcer' (Busa-N.; Krüger, *VKR* VIII, 239); la forma ast. *tortóriu* «pequeño palo en que las hilanderas van enrollando el hilo» (Krüger) indica que la base llatina és *TORTORIUM*, -ORIA, amb el tractament de *ORIUM* -é propi del Pall. superior i el gc. (*EntreDL* II, 16, 29, 40, 76). *Tortèra* (Tor), *turtèra* (Areu) a la V. Ferrera és una femella de caragol, però de fusta (1932-3); en el Segrià 'marrada': «si passem per allí no farem guaire *tortères*» (Sarrocà, 1935). *Tortèrol* 'espiral de fum' («llançant enlaire un llarg *tortèrol* de fum», Ruyra, JoCarner); *tortèrola* 'remolí de fum' (Olot, En Bas, *DAG.*). *Tortèrol* 'cassoleta del genoll' Esterri de Cardós (1934), dissimilat en *tarterol* (*BDC* XIX, 208); a Benasc *torturuelo* és el «tendón de Aquiles: el que une el tobillo com la pierna» («a ixo macho se les ha fetó mal al *torturuelo*», Ferraz, 103). id. «articulación» Ballarín. *Retortèrol*.

Tortesa 'torcedura moral, perversió': «lo covent d'aquel monestir --- l'apoderaren; per què, fo d'els elegut per abat; e con él los forsans que tenguessen lur regla ---, la *tortesa* dels quals era mot domdada --- per la sua norma ---», *VidesR*, 77v2, n. 134a: tant el ms. P com B corromperen en *fortes(s)a*, que cal corregir, car l'original ll. és «quorum *tortitudo* normam eius offendebat» (205.28). «*Drecea e tortea*», Lluall (*A. Sci.* I, 79).

Tortis, -issa, 'trenada, torcedissa', adjectiu nàutic, que he citat acompanyant *PERTEGUSA* (veg.), en doc. de 1352 (Rubió, *Diplomatari de l'Or. Cat.*, 268), «una gúmera *tortissa* de 4 quintars, un prohís de tres quintars», 1419 (Ant. Bofarull, *Marina Cat.*, 99); «gúmenas *tortisses* bones» a. 1331 (*DAG.*); *candeles tortes* e *tortices* (veg. supra la cita de 1344 a *torta*). *Lletra de tortis* [Lab.]. *Tortilló* o *tortelló* (cf. *entortillons* infra). *Entortar*, -*tortir*.

Tortor 'garrot de torturar': «adons En Saprici lo féu penyar en lo *tortor*», «per què, l'fé pausar en lo *tortor*», *VidesR*, 93r2, n. 26a, 100v1, traduint *equuleum*; de la idea de 'garrot de tortura' [*DAG.* Ss. XIII,